

AZƏRBAYCAN

Gündəlik siyasi, ictimai, ədəbi, iqtisadi türk qəzetəsidir

İkinci sənəyi-dəvamiyyəsi. 4 məhərrəmülhəram sənə 1337. 11 təşrin-evvəl sənə 1918.

Türk və islamliğa müfid məqalələrə səhifələrimiz açıqdır. Dərc olunmayan övraq iadə edilməz. Dərc edilən məqalatın mükafatını idarə təyin edir. Məhəlli-idarə: Bakı, Kolyubakinskaya küçədə “Azərbaycan” idarəsi. Telefon nömrə: 6-91. Tək nüsxəsi 50 qəpik.

Abunə şəraiti: Yanvarın birinədək Bakı üçün 35, başqa şəhərlərə 42 rublədir.

Bir aylığı Bakıda 12, başqa şəhərlərdə 19 rublədir.

Elan fiati: sətri 2 rublə. Kərratla gedən elanlar üçün güzəşt edilir.

ELAN

İkinci Bakı Realnı məktəbi şagirdanının əbəveyn [valideyn] və hamilərindən rica olunur ki, çocuqlarının məktəbə davamı üçün yenidən ərizə versinlər. Ərizələr, Birinci Realnı məktəbin binasında hər gün saat 11-dən 2-yə qədər qəbul olunur.

Qeyd: Yeni qəbul olunanların ərizəsi dəxi qəbul edilir.

*İkinci Realnı məktəbinin müdiri:
Popov*

HÖKUMƏT QƏRARDADI

Bakı Ərazi İdarəsinə

Azərbaycan Hökuməti Ərazi nazirinin 1918 sənəsi oktyabr 5 tarixli 45 nömrə əmri mövcibincə bu gündən etibarən Bakı quberniyasının Ərazi İdarəsi naçalnikinin müvəqqədən vəzifəsini ifaya başladım. Səbiq Bakı Ərazi Komissarlığı qulluqçularına öz vəzifələrinə başlaması təklifini edirəm.

*Ərazi İdarəsi naçalnikini yerini
dolandıran: Şpitalski
6 oktyabr 1918, Bakı*

Əmr nömrə 83

7 oktyabr 1918

Bakı şəhərinin poçta stasyonu ehtiyacı üçün at saxlayan A. E. Ananov, tezliklə at vermək və Bakı şəhər poçta qutularından məktubları cəm etməyə dəvət edilir. Bu əmr elanı tarixindən iki həftə keçənə qədər Ananov işə başlamazsa, bu vəzifə başqasına veriləcəkdir. Xəzinənin əqd edilən qiymətdən artıq məxarici olduqda həman təfavüt Ananovun rehin əmlakından alınacaqdır.

*Bakı Poçta-Teleqraf müdiri:
Sirotkin*

MİLLƏTLƏRİN MÜBARİZƏYİ-HƏYATI

Bu gün dörd buçuq sənəyə qərib [yaxın] bir zamandır ki, şu hərbi-ələmsümül davam edir. Və bütün kainatı kökündən sarsıb viranə qoyur. Minlərcə insanları xakə [torpağa] sərir, baba-

ları övladsız, anaları oğulsuz, gəlinləri qocasız buraxır.

Fəqət yenə millətlər mübarizəyi-həyat ilə uğraşmaqdan vaz keçmir, daha doğrusu, vaz keçəmmir... Nasıl ondan vaz keçə bilərlər ki, onunla ancaq mövcudluğu-milliyə və müqəddəratı-vətəniyyətlərini [milli varlıqlarını və vətənlərinin müqəddəratını] təmin edəcək və o mübarizə sayəsində sahili-sələmətə çıxacaq və onunla mənliliyini ayaqlar altında əzilməyə qoymayacaq. Hasili, şu mübarizə ilə qüvvələnib yüksələcək. Və bu surətlə mübarizələrinə [rəqiblərinə] qarşı meydan oxuya biləcəklər...

Şimdi hansı millətlər böylə mübarizəyi-həyat ilə uğraşır və onunla səadətə doğru addımlar atır, sualı qarşımıza çıxır ki, bu da zirdə [aşağıda] göstərəcəyimiz hikmətləri anlayan və o surətlə hərəkət edən hangi millətlər olduğu anlaşılacaq, hətta o millətlərin isimlərini belə tədəd etməyə [sadalamğa] lüzum görülməyəcəkdir...

Əvət, o millətlər mübarizəyi-həyat ilə uğraşır və bu yolda çalışır-çabalayır ki, onlar “hərb”in xilqəti-bəşərdən [bəşəriyyətin yaranışından] bəri mövcud və onunla həməzühur olduğunu [eyni vaxtda meydana çıxdığını] bilir. İnsanlar yaşadıqca təbiət iqtizası [təbiətlərinin tələbi] olaraq yek-digərləri ilə [bir-birləri ilə] boğuşacaqlarını anlayır və daima qəvilər [güclülər] zəifləri əzməklə yaşayacaqlarını dərk edir. Odur ki, o millətlər daima hali-hərbdə [müharibə şəraitində] bulunmuş kimi hazırlaşır və

hərbə lazım gələn alətlərin yenidən icadına və yaxud o alətlərin başqa yerlərdən alınmasına çalışır, hasili, hərbə lüzumu olan hər nə varsa, onu mühəyyə [tədarük] etməkdən geri durmayır və bununla bərabər əzim [əzəmətli] ordular təşkil edərək o ordulara qayeyi-amala doğru arş [irəli!] əmrini verir.

Fəqət biz?

Ah, biz deyincə ürəyim parçalanır, qəlbim titrəyir, gözlərim adətə bir vərəm gözü kimi qaralır.

Nədən?

Çünki biz Qafqaziya islamı vətən müdafiəsi və millət mühafizəsi cəhətlərini düşünmək istəmədik. Bu yolda bir mübarizə etmək üçün hazırlaşmadıq. Mübarizəyi-həyatı ancaq yemək, içmək və kef etməkdən ibarət sandıq. Buna görə də həqir, səfil, zəlif olub ən nəhayət rüb’ümüzü [dördə birimizi] təşkil edəmməyən bir millətin əsiri-firəsi [çarəsiz əsiri] olduq. Dün ağzından sūd qoxusu gələn o çocuqların əlində aciz qaldıq və bununla türklük kimi böyük bir namı ləkələdik...

Qardaşlar! Şimdi artıq Avropanın ta göbəyində düşmənlərlə çarpışan türk qardaşların Qafqaziya dağlarını yara-yara aşıb sənə imdada gəldi. O nami-cəlilinə [uca adına] vurulan ləkələri silib, onu ucaltdı. Düşmənlərini zanubəzəmini-inqiyad etdirərək [diz kökdürərək] onlara aman dedirdi.

İştə, qardaşlar! Şanlı Türk Ordusunun haqqımızda göstərdiyi bu fədakarlıqları və bu unudulmamayacaq qəh-

rəmanlıqları, hasili, o şanlı ordunun bizə etdiyi bu böyük eyilikləri bir lövhə yapıb baş ucumuzda asmalıyız və onu daima oxuyub, ona səcdə etməliyiz.

Və bununla bərabər, onların bizi sahili-səlamətə çıxarmaq üçün təşkil etdiyi ordulara girməliyiz və bu sayədə şanlı bir türk əsgəri olub, əldə silah vətən imdadına qoşmalıyız.

Vətən, vətən eşqiylə, vətən üçün mübarizəyi-həyat eyləməliyiz!

Rza Zaki

ORDU QƏRARGAHINDAN

Rəsmi.

1) Qarabağ cəbhəsində: 8-10-2024, 9 əvvəlində Şuşa qəsəbəsi bilə-müharibə [döyüßsüz] işğal edilmişdir [ələ keçirilmişdir]. Əhali qitəati-əsgərimizi [hərbi birliklərimizi] bayraqlarla qarşılamişdır.

2) Petrovsk cəbhəsində: Düşmən Daqna istasyonundan irəliləyən süvarilərimizin önündən fərar etməkdədir. Qitəatımız tədricən irəliləyir.

3) Ordunun digər məntəqələrində sükunət vardır.

ƏDLİYYƏ NƏZARƏTİNDƏ

Əmr.

3 təşrini-əvvəl [oktyabr] 1918 tarixdə:

1) Pavel Vladimiroviç Xulyavin;

2) Konstantin Aleksandroviç Manuilov;

3) Xarlami Vasilyeviç Sirbiladze;

4) Maryan Levdofovviç Oleşkyoviç;

5) Karl Qustavoviç Strumf və

6) Vyacheslav Nikolayeviç Klementoviç Bakı nahiyyə məhkəməsinə üzv təyin olunurlar.

*Ədliyyə naziri əvəzi:
[Teymur bəy] Makinski*

AZƏRBAYCAN HÖKUMƏTİ MÜKƏLLƏFİYYƏTİ-ƏSGƏRİYYƏ QANUNİ-MÜVƏQQƏTİ [HƏRBİ MÜKƏLLƏFİYYƏT HAQQINDA MÜVƏQQƏTİ QANUN]

1 – Azərbaycan təbəəsi olan hər adam bu qanuna görə əsgər olacaqdır.

2 – Əsgərlik on yeddi yaşın bitdiyi ilin sonunda gələn ilin başından başlar və qırx beş yaşını bitirən ilin sonunda gələn ilin təşrini-əvvəlində (oktyabr) bitir.

3 – 18, 19 yaşındakı adamlar ikinci sinif ehtiyat olur və bunları ancaq bir hərbi olduğu zaman çağırırlar.

4 – Hər adamın əsgərlik qulluğu (xidməti-fe'liyyə) on doqquz yaşını bitirən ilin sonunda gələn ilin əvvəlindən başlar və bu kimi adamlar bu ilin təşrini-əvvəl ayında qoşunda (qitəatda) olmaq üçün ehtiyaca görə ya həpsini və ya bir qismini çağırırlar.

5 – Əsgərlik qulluğu (xidməti-fe'liyyə) piyadə və nəqliyyə sinfi üçün 2 və başqa siniflər üçün 3 ildir. Bundan

sonra bu kimi adamlar birinci sinif ehtiyata keçirlər.

6 – Birinci sinif ehtiyat müddəti piyada üçün 40 yaşının və başqa siniflər üçün də 38 yaşının bitdiyi ilin sonunda gələn ilin təşrinə-əvvəl ayına qədər davam edir. Bundan sonrakı qulluğa müstəhfiz qulluğu deyilir.

7 – Hökumət səfərbərlik əsnasında lazım görərsə xidməti-fə'liyyədən izinli olanları və birinci və ikinci sinif ehtiyatları və müstəhfizləri çağıra bilər. Müstəhfizlər məmləkətin içində qulluq edir.

8 – Aşağıdakı şəxslər əsgərə alınmamalarını mövcib olan əhval zail oluncaya [keçib gedənə] qədər müvəqqədən əsgərə alınmazlar:

a) İyirmi dördüncü maddənin üç nömrəli fəqərəsindəki [bəndindəki] şəxslər,

b) İşlərinə baxılıb da haqlarında məhkəmə qərarının icrasına qədər məhkəmə və istintaq dairələrinin qərarı ilə həbs edilənlər,

c) Öz külfətinə çalışmağa istedadlı təkcə çörək verən şəxslər (bu xüsus ayrıca təfsil edilmişdir).

9 – Aşağıdakı şəxslər vəzifələrinin davamı müddətinə əsgərlik xidmətindən azad qalırlar: nazirlər, nazir müavinləri, valilər, ziraət [kənd təsərrüfatı] idarələri müdirləri, dövlət xəzinəsi müdiri-ümumiləri [baş direktorları], məhkəmə rəisi və müddəyi-ümumiləri [ittihamçıları], məhkəməyi-təmyiz əzaları [kasasiya məhkəməsi üzvləri], məhkəməyi-təmyiz müddəyi-ümumi

və müavinləri, müstəntiqlər, mülkiyyə qaimməqamı, müdirlər və müavinləri, polis müdir və sərkomissarları [baş komissarları], məhəllə ruhaniləri.

10 – Külfətlərinin halınca aşağıdakı şəxslərin əsgərlikləri yüngülləşir (təcil [təxir] olunur):

a) Xəstəlik üzündən və yaxud altmış yaşına vardığından çalışmaq istedadını itirmiş atanın və yaxud dul qalmış ananın çalışmağa istedadlı təkcə oğlu,

b) Anadan və atadan məhrum və yaxud bir neçə yetim qardaşların və yaxud ərə getməmiş bacıların çalışmağa istedadlı təkcə qardaşı,

c) Babanın və yaxud nənənin çalışmağa istedadlı təkcə nəvəsi (torunu),

ç) Bir və ya bir qəç övlada malik olub övladlarına kəndindən başqa baxacaq kimsəsi olmayan dul ata (baba),

d) Övlad və övrəti bulunan və müini-məhrəmi [məhrəm bir köməkçisi] olmayan külfət rəisi.

11 – Birdən ziyadə övlada malik olan atanın yaşına görə bütün övladları əsgərə alınır. Ancaq bu ata məyyə-tə [köməkçiyə] möhtac isə, kəndisinin rizasıyla bir dənəsi buraxılır.

12 – Atidəki əşxasın [aşağıdakı şəxslərin] aid olduqları dəvairin [idarələrin] tələbi üzərinə vəzifələrinin davamı müddətinə əsgər olaraq vəzifələrində tərək olunurlar: dövlət bank müdirləri, maliyyə müfəttişi, sandıq əmini [kassir], vilayət və qəzalardakı mühasibəçilər və müavinləri, üç məmur dan fazla olmamaq şərt ilə vapor [buxarlı

gəmi], şiməndifər [qatar], teleqraf, posta idarələrinin məxsusi məmurları, doktor, doktor müavini, əczaçı, baytar olub məmuriyyətlərindən infikaklarında [uzaqlaşdıqlarında] dövlət işlərinin təxirə uğrayacağı məmul bulunan [gözlənilən] şəxslər, qanunun tarixi-nəşriyyatında rəsmi surətdə məktəb müəllimliyində bulunmuş olub vəzifələrində davam edəcək olanlar.

13 – Çalışmağa istedadı olan şəxslər şunlardır: xəstəlikdən, yaxud məs-qütlükdən [düşkünlükdən, şikəstlikdən] dolayı çalışmaq istedadını büsbütün qaib etmiş olanlar və məhbuslar və üç sənədən ziyadə kəndisindən xəbər olmayan qaiblər müstəsna olmaq üzrə 60 yaşına qədər olanlardır.

14 – Əgər bir külfətin bir atadan və yaxud çocuqları bulunan bir anadan və ya nəvələri bulunan bir babadan və ya nənədən və yaxud kiçik yaşlı nəvələrə malik böyük bir qardaşdan ibarət olan, müin [köməkçi olaraq] buraxılmış çalışmağa istedadlı bir cavanın hər hansı bir səbəbdən qaib olmuş bulunması (ölüm, çalışmaq istedadını qaib etmək kimi) [halında], o zaman bu ailədən əsgərliyə alınmış cavanların ən böyüyü əsgərlikdən azad edilir.

15 – Bir adamın əsgərlik müamilətində [qeydiyyatında] evli sayılması əsgərliyə çağırılmazdan əvvəl nikah olmuş və qarı ilə qocanın bir evdə bulunmuş olmaları ilə məşrutdur [şərtləndirilir].

16 – Xidməti-əsgəriyyədən azad edilə biləcəyi qəbul olunmayan xəstəliklərə tutulduğundan və ya bir az əv-

vəl keçirmiş olduğu xəstəlikdən hənüz özünü düzəltməmiş şəxslərin xidmətə alınmaqları iyirmi dördüncü maddənin üçüncü fəqərəsi mövcibincə müəyyən müddətlərlə təxir olunur. Bu müəyyən müddətlərin xitamında təkrarən həkim baxışına tabe tutularaq xəstəlikləri keçmiş olanlar yaradıqlarına görə xidmətə alınıb, xəstəlikləri keçməyəcəyi anlaşılanlar 24-cü maddənin 3 və 4-cü fəqərələri mövcibincə ya daimi olaraq xidmətdən azad olunurlar və yaxud təkrar müəyyən müddətlərlə təxir olunurlar.

17 – Edadi məktəblərində təhsildə bulunan cavanların ikmali-təhsilləri [təhsillərini başa vurmaları] üçün 21 yaşına qədər və məmaliki-əcnəbiyyədə [xarici ölkələrdə] ali məktəblərdə təhsildə bulunanların isə 27 yaşına yetdiklərinə qədər əsgərə alınmaqları təxir olunur.

Ancaq bunlar bir sənə xidməti-əsgəriyyə ilə mükəlləfdirlər. Şu qədər ki, növi-təhsillərinə [təhsillərinin növünə] və qabiliyyəti-bədəniyyələrinə [fiziki imkanlarına] görə bilaxərə [daha sonra] nizamnameyi-məxsus mövcibincə ehtiyat zabiti olmaq üzrə ehtiyat zabit namizədliyi haqqına malik olurlar.

18 – Tutsaq olduqları üçün xidməti-əsgəriyyələrini öz həmyaşları ilə etməmiş olanlar tutsaqlıqdan qurtarıldıqdan sonra dərhal əsgərliyə cəlb olunurlar.

19 – Cinayət ilə məhkum olanlara və hüquqi-mədəniyyədən isqat [məhrum] edilənlərə xidməti-əsgəriyyələri

əsnasında silah verilməz, bunlar inşaat qitəatında istixdam olunurlar [xidmətə cəlb olunurlar].

20 – İşbu qanun mövcibincə xidməti-əsgəriyyədən qaçanlar və ya hile istemal edənlərlə [işlədənlərlə], işbu qanuna müxalif hərəkət edən bilcüm-lə əlaqədarən [bütün əlaqədar şəxslər] divani-hərblərdə [hərbi məhkəmələrdə] mühakimə olunurlar.

21 – Bu qanunu elan etmək və hər kəsin başa düşəcəyi vəchlə anlatmaq və əsgərlik xidmətinə çağrılacaq olanları bilatəxalüf [qarışıqlığa yol vermədən] vəqti-müəyyənində [müəyyən edilmiş vaxtda] qəza əsgər idarələrinə göndərmək və əsgərlikdən qaçanları axtarılıb bulmaq xüsusunda lazım gələn bütün tədabiri [tədbirləri] yapmaq qəza qaim-məqamlarının vəzifəsidir.

22 – Əxzi-əsgər [əsgərə götürmə] məclisləri bər-vəchi-ati [aşağıdakı] şəxslərdən tərəkküb edir [təşkil olunur]:

Əxzi-əsgər şöbə rəisi,
Qəza qaimməqamı,
Qazı,

Bələdiyyədən müntəxəb [seçilmiş] iki əza [üzv] (bələdiyyə təşkilatı olan məhəllərdə).

Bunlardan əxzi-əsgər şöbəsi rəisi məclisə rəyasət [rəhbərlik] edir.

Bunlardan başqa əfradı [əsgərləri] müayinə etmək üçün iki təbib yalnız müamələti-səhiyyədə sahibi-rəy olmaq [ancaq tibbi mövzularda səsə malik olmaq] üzrə bulundurulur. Məclisdə qərarlar səslərin çoxluğu ilə verilir. Səslər bərabər olarsa, rəisin səsinin olduğu

tərəf qazanır. O biri tərəf də öz fikrini yaza bilər.

23 – Əsgərlik xidmətinə çağrılacaq cavanların qəza əxzi-əsgər məclislərin-cə mərqumun [adı çəkilən şəxsin] gərək külfətlərinin halına və gərək məşğuliyyətlərinə və yaxud işbu qanunda göstərilən əsaslara binaən [görə] xidməti-əsgəriyyəyə alınıb-alınmayacaqları təyin olunur. Ondan sonra həkim baxışına tabe tutulub mürəttəblərinə [təyinat yerlərinə] sövq olunur. (Maddə 24)

24 – İki həkim tərəfindən müayinə olunacaq hər fərd haqqında qabiliyyəti-bədəniyyə nizamnaməsinə tövfiqən [uyğun olaraq] həkimlər bər-vəchi-ati qərarları verəcəkləridir:

1) Silahlı olaraq xidməti-əsgəriyyəyə qabiliyyəti olanlar,

2) Silahsız olaraq xidməti-əsgəriyyəyə qabiliyyəti olanlar.

3) Müəyyən müddətlərlə xidməti-əsgəriyyədən azad qalacaqlar,

4) Bədənən xidməti-əsgəriyyəni ifa edəmməyəcək olanlar.

Əfradın kəndiləri üzərinə bu qərarlar yazılaraq ətibba [həkimlər] tərəfindən imza edilir və 1 və 2 nömrəli əfrad sövq, 3 və 4 nömrədəki əfrad tərxis olunur.

Əxzi-əsgər məclisi həkimlərin bu qərarına qənaət etməzlərsə, iki həkimdən aşağı olmamaq üzrə digər bir heyəti-səhiyyəyə müayinə etdirmək haqqını haizdirlər [haqqına sahibdirlər].

25 – Sövq olunacaq əfradın iki qitə [hissə] dəftəri tənзим olunur. Birisi əx-

zi-əsgər şöbəsində qalır, digəri əfradı götürəcək sövq məmuruna təslim edilir. Ancaq ikinci dəftərin əfradın sövq qafillərinə görə qisim-qisim tənziyi və fəqət kaffəsinin [hamısının] əziz-əsgər məclisi tərəfindən təsdiqi lazımdır.

26 – İşbu qanun tarixi-nəşrindən etibarən mötəbərdir.

Qəbul olundu.

*Azərbaycan Hökumətinin Rəisi:
Fətəli xan Xoyski*

Aydınlıq bir gecədə təfəkkür dəqiqələri

Vaqonda gedərkən

II

Əlvahi-səməviyyəyə heyran oluyordum,
Heyrət: bəşərin əczini etməkdədir izhar.
Heyrətlə baxırdım: o ziyagahi-büləndə
Aydınlıq olan leyl, tamaşaya səza-var.
Göy parlaq ikən torpağın övladı qaranlıq,
Göylər gülüyorkən bəşərin gözləri ağlar.
Baxdım qəmərə, yıldıza, baxdım mələkuta,
Qərq oldu bütün varlığım amaqi-sükuta.

***

Birdən-birə bir tatlı səda duydu qulağım,
Guya uyumuşdum, o səs etdi məni bidar.
Dərhal çevirdim üzümü səmti-sədəya,
Gördüm duruyor bir qadın, ənzari füsunkar.
Bir hakimeyi-qəlb idi ol hüsni-müsəxxər,
Pək cazibəli gözlərə malikdi o rüxsar.
Zülfi-siyəhi bəxtimi tənzir ediyordu,
Şəmsi-rüxü də atiyi-millət kimi nəvvar.
Nəvvar idi, taban idi, rəxşan idi ruyi,
Bir heykəli-amal idi guya ki, o didar.
Baxdım o gözəl çöhrəyə, baxdım mələkuta,
Qərq oldu bütün varlığım amaqi-sükuta.

Bakı

Əbdülsəlimzadə Məhəmməd Hadi

BAKİ QAÇQINLARININ İRANDAN QAYITMASI

Mart hadisəyi-müəssifəsindən [tə-əssüf doğuran mart hadisəsindən] sonra Bakı əhalisindən bir çoxları İrana keçib Astara, Ənzəli, Rəşt, Lahican, Qəzvin və Tehrandə sakin olmaqda idilər. Bu qaçqınların çox hissəsi Ənzəli və Rəştdə məkan tutmuşdular. Bunlar füqərə və əlsiz-ayaqsızlardan olmayıb, Bakının məşhur tacir, sərvətli və sənət sahiblərindən ibarət idi. Qaçqınların bu müddət ərzində nə qədər məşəqqət və zillət çəkdiqlərindən sərfi-nəzər edib [vaz keçib], fəqət Bakıya övdət etmələrindən [qayıtmalarından] bir qədər yazmaq istəyəm. Aylardan bəri vətəmindən uzaqlaşmış qulağı səsdə, gözləri yolda müntəzir bir halda Gilan torpağında yaşayan Bakı qaçqınları Bakıda nələr vəqə olması haqqında bir sərih [aydın] xəbər almaqdan ötrü vaxt-bivaxt dəniz kənarında günlərini keçirirdilər. Bakı haqqında dövrən edən növbənöv şayiələr hər dəfə qaçqınlara bir cür təsir bağışlayırdı. Bakının qəhrəman Türkiyə əsgərləri tərəfindən mühasirə edilməsi və Bakı kənarında müharibələr vəqə olduğu xəbərləri Bakı qaçqınlarını daha da maraqlandırmışdı.

Zilhiccənin 7-də axşam çağı bir neçə paraxodun Ənzəliyə yavuqlaşdığına görə Ənzəli əhalisi bir dəqiqədə körpülərə cəm olub bir neçə paraxodun birdən-birə Ənzəliyə gəlməsinə təəcüb etdilər. Paraxodlar körpüyə yavuq-

laşdılar. Bunlardan üçü ingilis əsgərləri, dördü erməni saldat və qaçqınları və digər üçü top-topxana və ərzaq şeyləriylə malamal [dopdolı] idi. Bunlardan əlavə bir saat bu paraxodların gəlməsindən qabaq Ənzəlidən Bakıya rəvanə olan nəqliyyat paraxodları da paraxodlar ilə bərabər Ənzəliyə qayıtdılar. Paraxodların bu halət ilə Ənzəliyə gəlmələri Bakı taleyinin nə surətlə həll olunmasını aşkar andırırdı. Bakı qaçqınlarında müşahidə edilən şadyanalığı qələm yazmaqdan acizdir. Bir çoxları ağlamaq dərəcəsinə erib gözləri yaşarmış bir halda bir-birləri ilə öpüşüb görüşürdülər. Ənzəliyə varid olan paraxodlar Bakı haqqında doğru bir xəbər söyləmədilər də, lakin Bakının qəhrəman Türkiyə ordusu tərəfindən işğal olunmasına şəkk və şübhə qalmadı. Bu əhvalatdan sonra Bakı qaçqınları Bakıdan ötrü biqərar olub Bakıya getmək üçün yollar və çarələr düşünməyə başladılar. Ailəsi olmayan qaçqınlar Bakıya getmək üçün Təbriz və Astara təriqi [yolu] ilə yola rəvanə oldular. Ailələri olanlar isə aramsız bir halda qalıb gecə-gündüz Ənzəlidən çıxıb Bakıya getmək həsrəti ilə qəfəsdə qalan quş kimi yaşamaqdan usandılar. Axırda Bakı mötəbərənindən Ənzəlidə yaşamaqda olan Mirzə Əsədullayev bir neçə yoldaşları ilə Bakıya gəlmək üçün ingilislərdən bir paraxod icazəsi almaq qəsdinə düşdülər. Uzun müzakirət və münəqişatdan sonra Mirzə Əsədullayevin səyi və təlaşı və zəməneti sayəsində “Arxangelsk” paraxo-

dunun Bakıya gəlməsinə icazə almağa müvəffəq oldular. Bakıya paraxod gedəcəyi elan olunduqda Bakı qaçqınları Bakıya gedəcəkləri həvəsi ilə yolda düşər ola biləcəkləri hər bir qəzavü qədəri Allaha tapşıraraq ailələri ilə bərabər paraxoda əyləşdilər. Gecəni aramsız bir surətdə paraxodda keçirib, sabahı Bakı tərəfə yollandıq. Nargin cəzirəsi [adası] yaxınlığına yetişdikdə burada dayanmaqda olan gəmilərdən “Qars” hərbi gəmisi önümüze gələrək paraxodumuzu dayandırdı. Altı saata qədər müzakirətdən sonra “Qars” gəmisi paraxodumuzun Bakıya yanaşmasına izin verib, bizi buraxdı. Bu biri tərəfdə dayanmaqda olan “Astabad” hərbi gəmisi təzədən paraxodumuzu dayandıraraq hərbi gəmilər nümayəndəsi Voskresenski Petrovskdan gələne qədər dayandırılacağımızı elan etdi. Bu qərarla Bakının işıqlarına həsrətlə baxa-baxa üç gecə suyun ortasında qalmağa məcbur olduq. Axırda gözlənilən Voskresenski Petrovskdan gəlib axşam çağı paraxodumuzun Bakıya gəlməsinə icazə verdi. Və sərnişinlər Bakıya çıxdıqdan sonra yenə də paraxodun Nargin cəzirəsi yanına qayıtmasına Mirzə Əsədullayev və yoldaşlarından iltizam aldı. Bu qərarla Mirzə Əsədullayev, Həsən Mustafayev və Knyaz Əmir Acibiy barkas ilə Bakıya gəlib paraxodumuzun Bakıya gəlməsinə Türk Komandanı tərəfindən icazə alıb qayıtdıqdan sonra paraxodumuz Bakıya varid oldu. Bakı körpüsünə istiqbal üçün cəm olan əhali paraxod

sərnişinlərini gördükdə böyük bir şadlıq və alqışlar ilə təbrik etdilər. Bütün paraxod qaçqınları Mirzə Əsədullayevin bu barədə çəkdiyi zəhmətləri fəramuş etməzlər [yaddan çıxarmazlar] zənnindəyiz. Sərnişinlər Ənzəlindən Bakıya məccanən [havayı] gəldilər. Bakıya salamat gəlib çıxan bu qədər sərnişinlər tərəfindən bir kəlmə də olsa Mirzə Əsədullayevə və yoldaşlarına mətbuat vasitəsilə ihzari-təşəkkür görülmədiyinə və bu tezlikdə bu qədər zəhmətləri bilmərrə [tamamilə] unutmaqlarına əfsus edirəm. Bununla öz tərəfimdən Mirzə Əsədullayevə və bu işdə olmayan zəhmətlər çəkən yoldaşlarına öz təşəkküratımı izhar edib, həsrətlə İranda qalan Bakı qaçqınlarının İrandan Bakıya nəql edilmələri üçün hökumət nəzdində lazımı binagüzarlıqda bulunmalarını [tədbir görmələrini] dərxatir etməyi [yada salmağı] özümə borc bilirəm. Ümidvar oluram ki, İranda min zillət və məşəqqət ilə gün keçirməkdə olan Bakı qaçqınlarının halı nəzərə alınıb onların tezliklə Bakıya gətirilmələri üçün bir çarə aranılacaqdır.

Zülfüqar bəy Hacıbəyli

SUAL VƏ CAVAB

1 – Dövlət nədir, millət nədir, vətən nədir?

Dövlət: göstərdiyimiz bir xanənin müdiridir. Məsələn, bu gün bir dövlətin bayrağı altında bulunan bilcümlə

vətən bir xanəyə müşabehdir [oxşamaqdadır]. Müstəqil bir xanə müdiri o xanənin daima həddi-idarəsini və təərrüzati-xaricədən [xarici müdaxilələrdən] məsun [toxunulmaz] qalmasını düşünər, lazım gələndə tədbiri-mühimməyi [vacib tədbirləri] təşkil edər. Bir dövlətin sancağı altında bulunan insanların yaşaması hər nəyə mütəvəqqif [bağlı] isə onu ehzar [hazır] edər. Şu gözümüz önündə görmüş olduğumuz müəzzəm ordunu vəsaiti-mühimməsiylə [lazımı vəsaiti ilə] tədarük edər. Ordu isə o binanın divari-ərbəəsidir [dörd divarıdır], fərzən [fərz edək ki] bir binanın divarları olmazsa, o binanın səqfi [tavanı] təmərküzdən daima xalidir. Bir binanın ki, divar, damı olmazsa xaricdən vüqu bulacaq olan hər dürlü təərrüzdən əmin olammas. Gərək hava və gərəksə heyvanati-vəhşiyyə və sairə, hətta təvəhhüş edən [vəhşiləşən] insanlardan belə məsun deyildir. Ordunu təşkil edən ümərə və zabitan [əmirilər və zabitlər] o divarların rükni-əzəmi [ən böyük dayağı] deməkdir. Bir dövlətin ordusu hər nə qədər səbatkar [möhkəm dayanan] rükni-əzəmlərinə istinad edərsə, o dövlətin sancağı hər an parlaq müzəffəriyyətlərə müncər [nail] olacağı bədihidir [aydındır].

Millət: bir dövlətin sancağı altında bulunan insanların heyəti-məcmuəsidir [ümumi heyətidir]. Bir millət hər nə qədər səy və qeyrət edərsə, o nisbətdə rifahi-hal ilə yaşamasını təmin etmiş olar. Əvvəli-əmrə [ilk növbədə] millətə aid vəzifə də şudur, aləmi-zül-

məti tənvirə [zülmət aləmini işıqlandırmağa] xadim olan elektrik kimi cəhli-mənəvi [mənəvi cəhalət] ordusuyla ci-hada mühəyyə [hazır] olan orduyi-maarifdir. Bir millət daima kəndi əley-hində bulunan cəhli-mənəvi ordusunu məğlub etmədikdən sonra, maddi düşmənlərini məğlub əlbət edəmməz, etsə də bəşəriyyətin taqəti fəvqündə olan bir çox məzahim [əziyyətlər] və müşkülata [çətinliklərə] məruz qalacağı şübhəsiz olmazmı?

“Maarif-mənd olan zəvətin həmişə qədri baladır [ucadır]” deyilmişdir.

Tarixi-insaniyyətə müraciət edilmə, nə kimi millətlərin maarifsizlik üzündən inqiraz bulması [məhv olması] və nə kimi millətlərin də sayeyi-maarifdə təali bulması [ucalması] cəhətləri anlaşılamazmı?

Bu məqaləmi oxuyan din qardaşlarımdan təmənni edirəm ki, bəhəqq [həqiqətən] məəlına [mənasına] vaqif olub, səy və qeyrətə ənən və ənən [hər an] ibrazi-təvəccöh etməlidirlər [rəğbət göstərməlidirlər]. Maarif, bir [millətin] yıxılmaz zirehlə yapılmış və heç bir vəsaitlə təxrib edilməz, mətin, mətinisabit qalalarıdır.

Vətən: bir dövlətin hakim olduğu yerlərin də heyəti-məcmuəsinə deyilir. Vətən hər nə qədər tərəqqi edərsə, o millət, o dövlət o dərəcə rahat yaşar. Vətən tərəqqi etməz, yəni şu gördüyümüz torpaq, daşlar, dağlar hər nə isə, şəkli-əslisini milyonda bir nisbətdə təbdil edər [dəyişdirər]. Halən xilqəti-əslisində sabit qalar.

Tərəqqi edəcək o toprağın üzərində yaşayan insanlar deyil də, nədir?

İnsanların tərəqqisi iki şey ilədir: 1) maarif; 2) sərvətdir.

Asayışı təmin edəcək, millətin bir cüzü olan heyəti-hökumətdir. Hökuməti təşkil edəcək zəvət, mənabeyi-maarifdən [maarif mənbələrindən] sirab olan [doyunca içən] insanlardır. Demək olar ki, təməl – maarifdir. Minlərcə qüvvəyi-icraiyyə kiçik bir məntəqənin inzibatını [nizam-intizamını] güc hal ilə təmin edər amma ərbbi-maarif ondan daha səri [sürətli] cüzi çareyi-təmini bula bilər. Artıq bundan anlaşılacağına görə, hər dürlü fəlakət və müşkülət cəhalətdədir. Tərfi [yüksəlmə] və təali [ucalma] ilax. təhsili-elm və fənni-mütənəvvə [müxtəlif fənlər] ilə qaimdir. Şu halda həmiyyətli qarelərimizdən bu nüqəti-mühimmələri [vacib nöqtələri] idrak edə bilməyənlərə anlatmalarını rica etmək istərsəm, bil-məm nasıl tələqqi edilər [qəbul edilər]?

Tofiq

ŞƏHƏR DUMASINDA

Təşrini-əvvəlin [oktyabrın] 8-dəki iclas

İclas 30 nəfər qılasını hazır olduqdan sonra axşam saat 6-da Qasım Qasımovun təhti-sədarətində [sədriyi altında] açılır. İclasda keçmiş iclasın protokolu qəbul olunur. Roxlinin qılasını vəzifəsindən, M. Sultanovun uprava üzvlüyün-

dən və iki nəfər qıasnların naxoşluğundan naşi [naxoşluğu səbəbindən] istefaları qəbul olunduqdan sonra Qasımov Su şöbəsinə nazirlik [müfəttişlik] vəzifəsini ifa etmək üçün bir adam intixab olunmasını [seçilməsini] təklif edir. 32 səslə (10 ziddinə) İbad Əliyev Su şöbəsi nazirliyinə seçilir.

Bələdiyyə rəis müavininin maaşı haqqında

32 səslə Şəhər rəisi müavininə ildə 15 min manat məvacib təyin edilib, bu vəzifəyə Mehdiyev intixab edilir.

Duma heyətlərinin intixabı

Məkatib [Məktəblər] şöbəsi əzalığına [üzvlüyünə] Əli Ağahəsənov və Veynşal seçilir. Təşkilat heyətinin təklifinə görə müqavileyi-müştərəkə [kollektiv müqavilə] ilə mərbut [bağlı] məsələlərin həlli üçün Smirnov, Şor, Podşibyakın, Perçixin, Kara-Murza, Qasım Cəfərov və Əli İsgəndər Cəfərovdan ibarət bir heyət seçilir.

Hökumət istiqrazı

Uprava üzvü Pleskaçevski Azərbaycan Hökumətiylə bağlanacaq faizsiz milyon yarım borc barəsində izahat verir. Sədr, bu pulun hökumət tərəfindən buraxılıb, Şəhər Dumasının təsdiq edəcəyini anlaşıdır. Duma qəbul edir.

Şəhər darüttərbiyəsinin [uşaq tərbiyə evinin] çocuq xəstəxanasına təbdili [çevrilməsi]

Şəhər darüttərbiyəsinin çocuqlara

məxsus xəstəxanaya təbdil edilməsi barəsində doktor Kaufman müfəssəl məruzə oxuyur. Bunun məqsədi gələcəkdə çocuqlar xəstəxanasında sağlam vətəndaşlar yetişdirməkdir. Veynşal da buna tərəfdardır.

Blinov deyir ki, burada yetim çocuqları da bəsləmək mümkündür. Leontyeviç deyir ki, darüleytamlarda [yetimxanalarda] xəstəlik olduğundan bir az vaxtda 64 nəfər ölmüşdür. Natiq bu müəssisələrin ölüm fabrikasına dönəcəyindən qorxub hal-hazırda ki darüttərbiyələri göstərir. Natiq məsələnin qəbulunu təklif eyləyir. Drujinin də Leontyeviçə tərəfdar olub bu layihənin tərtibini xüsusi heyətə verilməsini istəyir.

Qarabəy Qarabəyli həzrətləri məruzəni məqbul və layiqli ədd edir [sayır], fəqət darüttərbiyənin dəyişməsi əvəzində cənbində [yanında] bir çocuqlara mənsub xəstəxana binasını daha da yararlı sandığı üçün məsələni komisyona verməyi təklif edir.

P. F. İlyuşkin məlum edir ki, qıasnlar məsələni layiqincə istima etməmişlər [dinləməmişlər]. Məruzə darüttərbiyəni fəsx etmək istəmir. Fəqət çocuqların vəfatı qarşısını alır. Darüttərbiyə yerində qalacaqdır, cənbində isə xəstə çocuqlardan ötürü bir şöbə güşad ediləcəkdir [açılacaqdır]. Azərbaycan Hökuməti Ümuri-Nafiə və Xeyriyyə Nəzarəti [Səhiyyə və Sosial Təminat Nazirliyi] fəaliyyəti sayəsində bir neçə xüsusi müəssisələr açılmışdır ki, müəyyən yaşa ermiş çocuqlar oraya gön-

dəriləcəkdir.

Doktor Kaufman əlavə edir ki, çocuq xəstəxanası 2-3 sənədən sonra hazır olacaq. Darüttərbiyə cənbindəki xəstə uşaqlara mənsub şöbədən ötrü isə bütün ləvazimat hazırdır. Sədr uprava məruzəsini səsə qoyur. Məruzə lehinə 22, əleyhinə 15 səs çıxır. Bir səs iştirak etməmişdir.

Şəhər maliyyəsinin vəziyyəti

Q. Qasımov məruzəni istimadan əvvəl 10 dəqiqəlik tənəffüs elan edilməyi təklif edir.

P. F. İlyuşkin: Təcrübə göstərmişdir ki, tənəffüsdən sonra qısnılar azalır, binaileyh [ona görə] ya məsələyə keçməli və yainki iclası qapamalı.

İstima edilən məruzənin bir çox rəqəmlərdən ibarət olduğu göstərir ki, məsələni layiqincə həll etməkdən [ötrü] upravanı hökumətdən 7 milyonluq bir qərz [borc] tələb etməyi barəsində müvəkkil buyursun. Şu qərz ərzaq və şəhər borcundan əlavə ən lazımlı məxaricata işlənəcəkdir.

P. F. İlyuşkin məlum edir ki, bələdiyyənin maliyyə komissiyası qərz təqrizini [borclanmanı] 6 milyon qət etmişdir. N. İ. Drujinin təklif edir ki, məruzənin rəqəmləri çoxluğundan naşi təb [çap] etdirib qısnılara göndərməlidir ki, məruzə ilə layiqli surətdə tanış olsunlar.

Bu təklif Duma tərəfindən rədd edilib, 27 səs lehinə, 7 səs əleyhinə olaraq hökumət nəzdində 7 milyonluq istiqraz, bundan əlavə Duma əksəriyyəti-ara ilə [səs çoxluğuyla] upravaya

təklif edir ki, darüttərbiyələrin fəxsi məsələsini təhlil etsin.

Zibil yaxıcı sobalar

Uprava öz məruzəsində Dumadan 20 ədəd zibil yaxıcı sobalar təmiri üçün 113000 rublə pul təxsis edilməsini [ayrılmasını] istida [xahiş] edir.

Məsələ uzun-uzadı müzakirəyə səbəb olur. Qısnılardan bir neçə zat təklif edir ki, əski qayda üzrə zibili şəhər kənarına atdırsınlar.

Şəhər qısnısı ən yaxın zamanda şəhər nəqliyyat arabalarının iş halına gətirilməsi və hökumətdən əsbabi-nəqliyyəni [daşıma vasitələrini] istəmək namümkün olduğunu elan edir.

Qarabəy Qarabəyli və Ağabala Quliyev təklif edirlər ki, şəhəri təmizləməkdən ötrü Türk Komandanlığının müavinəti [yardımı] istida edilsin.

Nəzarət şöbəsi (Kontrolni otdel) məsələsi uprava ilə heyəti-rüəsa [rəyasət heyəti] miyanındakı [arasındakı] etilaf [uzlaşma] mövcubincə hələlik müzakirədən çıxarılır. İstida təklifi qəbul edilir.

Vaxtın gecliyindən naşi [gecliyi səbəbinə] sədr ilcası qapayır.

BAKI XƏBƏRLƏRİ

– Bakı “Mariya” ünəs [qızlar] məktəbi elan edir ki, təşrinə-əvvəlin [oktyabrın] 15-dən tətillə buraxılanlar, daxil olmaq istəyənlər və şəhadətnamə almaq arzusunda olanlar imtahan edi-

ləcəkdiirlər. İmtahanlar “Svyataya Nina” ünəs məktəbində saat 2-dən başlanacaqdır.

***

– Saykovskayanın zükur [oğlanlar] gimnaziyası elan edir ki, məktəbə daxil olmaq arzusunda olanlar bu barədə məktəbin dəftərxanasına sabah saat 11-dən 1-ə kimi və öylədən sonra isə 3-dən 6-ya kimi ərizə verməlidirlər.

***

– Bakı İkinci realnı məktəbi məktəblilərin qəyyum və valideynindən xahiş edir ki, çocuqlarının təhsildə davam etmələri barəsində məktəbə məlumat verməlidirlər. Bu barədə məlumat məktəb dəftərxanasında saat 11-dən 2-yə kimi qəbul olunur. Məktəbə yeni daxil olmaq arzusunda olanlar ərizə verməlidirlər.

***

– Bakı Kazyonnı [Xəzinə] Palatası ticarət və gəlir vergisini verməyənlərə elan edir ki, Azərbaycan Cümhuriyyəti Maliyyə nazirinin 6 təşrinə-əvvəl [oktyabr] 1918 tarixli qanunu mövcubincə keçmiş hökumətlər tərəfindən verilmiş qanunlar fəsx edilib, vergilər bu qanun üzrə alınacaqdır:

1. Ticarət vergisi:

a) Vergi vərəqələrinin intişarı – 1 təşrinə-sani [noyabr] 1918.

b) Bu barədə veriləcək şikayətlər – 15 kanunə-əvvəl [dekabr].

2. Gəlir vergisi:

a) Vərəqələri intişar etmək – 1 kanunə-əvvəl.

b) Şikayətlər – 1 kanunə-sani.

c) Vergini xəzinəyə vermək – 15 kanunə-sani [yanvar].

*Bakı Kazyonnı Palata müdiri:
Zire*

Mərkəzi Ev Komitəsində

Mərkəzi Ev Komitəsi tərəfindən 6-cı, 7-ci, 8-ci, 9-cu dairə komitələrinə birər kağızlar göndərilib, bu dairələrdə yaşayan, nahiyələrdən gəlmiş qaçqınlar barəsində siyahılar tərtib verilməsini istidada bulunmuşdur [xahiş etmişdir]. Bu siyahılarda fərarilərin milliyət və daimi surətdə yaşadıkları yerləri də göstərməlidir. Əhalini xəbərdar etməlidir ki, bu siyahılar Ümuri-Nafiə və Xeyriyyə [Səhiyyə və Sosial Təminat] naziri tərəfindən qaçqınlara müavinətdə bulunmaq barəsində tərtib etdirilir.

– Mərkəzi Ev Komitəsi bütün dairələrin ev təşkilatlarına bununla elan edir ki, ev sahibləri tərəfindən kirayənişinlərə ediləcək qanunsuzluqlar barəsində Komitənin Hüquq mühafizəsi şöbəsinə ittilaat [xəbərlər] versinlər. Ev sahibləri qəbul edilmiş kirayədən artıq alacaq olarsa və yainki qiyabəti [qaib olduğu] zaman təşkilatlar tərəfindən edilmiş məxaricatı vermək və qəbul etmək istəməzsə, yenə həman şöbəyə xəbər verməlidir.

Yemişə taksa [meyvəyə nırx]

Şəhər bələdiyyəsinin Taksa Komissiyonu [Nırx Komissiyası] təşrinə-əvvəl [oktyabrın] 7-dəki iclasında bazarın əhvalını müzakirə etdikdən sonra işbu taksanı qəbul etmişdir:

1 qarpız	funt	1 manat
2 Gəncə üzümü	"	3 m. 50 q.
Dərbənd üzümü	"	3 m.
Bakı üzümü (şanı)	"	3 m. 50 q.
3 alma dərəcə "əla"	"	3 m.
alma 2-ci dərəcə	"	2 m. 50 q.
alma xırda	"	2 m.
4 armud dərəcə "əla"	"	3 m.
armud 2-ci dərəcə	"	2 m. 50 q.
armud xırda	"	2 m.
5 nar böyük	"	1 m. 50 q.
nar miyanə	"	1 m. 25 q.
nar xırda	"	1 m.

Mal əti ilə qoyun ətinə isə şəhər sallaqxanasının fəaliyyətsizliyindən naşi hələlik taksa təyin edilməmişdir. Bu məsələni iki həftə geriyə ataraq qət etmişdir ki, şəhər bələdiyyə indində [nəzində] təcili surətdə sallaqxananın fəaliyyətə başlaması barəsində istidada bulunsun.

AZƏRBAYCAN POLİS MÜFƏTTİŞİ- ÜMUMİSİ VƏ BAKI TƏZİYƏDARANI

Məhərrəm ayı tuluunda [doğdu-ğunda] Həzrəti İmam Hüseyin əzasi münasibətilə sabiq illər misalında bu ildə də bəzi əzadaran dəstələrlə küçə və bazara çıxıb, Bakı istilahi ilə [Bakıda deyildiyi kimi] "dəstə gəzdirməyə" başlamışdır. Keçən gün bir caddədə şu "dəstə"lərdən birisi bir zəbtiyyə qarəqoluna rast gəldikdə, məsullarını Müfəttiş idarəxanasına gətirmişdilər. Burada Bəhaəddin bəy əfəndi tam bir pədəri-mənəvi [mənəvi ata] sifətilə ən

avam və sadə bir müsəlmanın dərk edəcəyi bir lisani-şirin ilə "dəstə məsullarına" təqribən şu nəsihətlərdə bulundu:

"Oğullarım! Mən də sizin kimi bir müsəlmanam. Əmin olunuz ki, islam və islamiyyətin şən və dərəcəyi-bala-sını [uca şən və mövqeyini] mən sizdən daha artıq dərk etməklə, onun yüksəlməsinin və aləm içində intişar tapmasınınin tərəfdarıyam. Biz türklər tam altı yüz sənədir ki, Avropa ilə Asiyanın ortasında bir qala təşkil edərək, bütün islamiyyətə əcnəbilər tərəfindən atılan kaman və nizələrə sinələrimizi sipər etmişik. Şu müddəti-mədidədə [uzun müddətdə] bir gün olmamış ki, biz türklər arxamızdan silahı atıb da asudə və insancasına həyat keçirək. Əmin olunuz ki, bizlər islam olmayıb xristian və ya başqa bir dində bulunsaydıq bu gün məqami-coğrafi və haləti-siyasiyyəməiz iqtizasınca bizlərdən məsud və bizlərdən əzim bir millət olmaz idi.

Bu gün Anadoluda heç bir xaniman qalmamışdır ki, orada 15-dən ziyadə və 60-dan kəm yaşlı bir erkək bulunsun. Bu son müharibələrdə ki, yalnız türklük və Türkiyə deyil, bəlkə bütün islam və islamiyyətə suiqəsd edilməkdə idi. Çanaqqala və Dardanel müharibələrində bütün dərə və çaylar türk şəhidləri ilə malamal [dopdolu] olub da axırda düşməni fərara məcbur etmişiz!.. Bunu biliniz və nəzər-diqqətə alınız ki, bu gün Türk Ordusunun buraya gəlməsi, Bakını zəbt etməsi hə-

man islamiyyətə can fəda etmək məqsəd və məsləki-müqəddəsəsidir ki, Peyğəmbəri-zişanımızın şəriəti-mütəhəri [şanı uca Peyğəmbərimizin pak şəriəti] naminə biz bu əza və əziyyət-lərə uğramışıq!..

Çarələr arayırlar

Həzrəti Hüseyin dəxi din və islamiyyət mücahididir. Ona təziyə tutan, onun halına yanan bir müsəlman var isə, gərək onun məslək və əfkarına təbəiyyət etsin [tabe olsun]. Bu gün sizin ən milli, vətəni, dini bir vəzifəniz var isə, o da sizin güclü və mühib [heybətli] bir islam ordusu təşkil etməyinizdir. Bu gün islamın bir müqtədir ordusu olarsa, islamiyyətə doğru cüş edən bəla fırtına və dalğalarını dəf edib islam məmləkətini, islam mərkəzini düşməndən müdafiə etməyə qadir olarsa, islam, islamiyyətə ən böyük xidmət və ən mücərrəb [sınanmış] fədakarlıq da olacaqdır. İştə, ən müqəddəs və həqiqi əzadarlıq da öylə olmalıdır.

Təkrar edirəm ki, mən islamiyyəti və onun şan və heysiyyətini sizdən eyi hiss edirəm. Bu gün İmam Hüseyinə ağılamaq və yaxud küçə və bazara düşüb bağıрмаq bugünkü dərdimizə dərman və ehtiyaclarımıza rəfi-hacət olarsa [ehtiyaclarımızı aradan qaldırırsa], o vaxt mən sizdən əvvəl və sizdən çabuq bu təziyədarlığa şitaban [tələsən] olaram.

Bunlardan əlavə təziyədarlıq və ibadət üçün bizim mütəəddid [çoxlu] məscidlərimiz vardır ki, hər halda həp

müsəlmanlar orada ictima edib öz ibadətlərinə məşğul ola bilərlər. İbadət üçün daha küçələrə çıxmağın heç bir mənası yoxdur. Və baxusus [xüsusilə] zamanın təqzası mövcibincə də [zamanın tələbinə uyğun olaraq] hökumətimiz tərəfindən küçələrdə hər bir ictima və izdiham məmnudur [qadağandır].”

Şu pədəranə [ata kimi] nəsihət və moizələrdən sonra Bəhaəddin bəy əfəndi dəstə nümayəndələrini təzir edərək [danlayaraq] tərxis etmişdir.

Məhəmməd Sadiq

Müdirlər:
Ceyhun bəy Hacıbəyli
Şəfi bəy Rüstəmbəyli

QEYD VƏ ŞƏRHLƏR

Millətlərin mübarizəyi-həyatı

səh. 172. “...rüb’ümüzü təşkil edəməyən bir millətin...”: burada söhbət ermənilərdən gedir.

Ordu qərargahından

səh. 173. Burada söhbət Qafqaz İslam Ordusu qərargahından gedir.

“8-10-2024, 9 əvvəlində”: Bu rəqəmlərlə nə ifadə edildiyi açıq deyil. Böyük ehtimalla, “8-10” rəqəmləri “8 oktyabr”, “9 əvvəlində” isə “saat 9-a işləmiş” mənasını verir. “2024” rəqəmləri səhv düşmüş ola bilər.

Azərbaycan Hökuməti Mükəlləfiyyəti-əsgəriyyə qanuni-müvəqqəti

səh. 174. “müstəhfiz” sözü “mühafizəçi; qoruyan, mühafizə edən” mənasını verir.

səh. 175. “...kiçik yaşlı nəvələrə malik böyük bir qardaşdan...”: ehtimal ki, “nəvələrə” sözü yerinə “bacı-qardaşlara” olmalı idi.

səh. 176. “Qaimməqam”: keçmişdə, bir inzibati ərazi vahidi olan qəzanı idarə edən məmur.

“Aydınlıq bir gecədə təfəkkür dəqiqələri: Vaqonda gedərkən” şeiri (səh. 177) üçün lüğət

əlvahi-səmaiyyə: səma lövhələri
ziyagahi-bülənd: uca işıq mənbəyi
leyl: gecə

səza-var: layıq

mələkut: ruhlar və mələklər aləmi
(səma)

amaqi-sükut: sükut dərinlikləri
bidar: oyaq
ənzar: nəzərlər, baxışlar
hakimeyi-qəlb: qəlbə hakim olan qadın

hüsni-müsəxxir: (qəlbi) zəbt edən gözəllik

rüxsar: çöhrə, üz

zilfi-siyəh: qara saç

tənzir etmək: andırmaq

şəmsi-rüx: günəş kimi olan üz

atiyi-millət: millətin gələcəyi

nəvvər: nurlu

taban: parlaq

rəxşan: işıqlı

ruy: üz

heykəli-amal: arzuların timsalı

didar: üz, çöhrə

Bakı qaçqınlarının İrandan qayıtması

səh. 177. “Zilhiccənin 7-də...”: miladi təqvimlə 14 sentyabr 1918-ci il.

səh. 178. “Barkas”: kiçik ölçülü gəmi, əsasən liman daxilində istifadə olunur.

Şəhər Dumasında

səh. 180. “Şəhər Duması”: seçkili yerli özünüidarə orqanı.

“Qalası”: seçkili yerli özünüidarə orqanının üzvü (rusca).

Şəhər Dumasında:

Şəhər maliyyəsinin vəziyyəti

səh. 182. “Bu təklif Duma tərəfindən rədd edilib, 27 səs lehinə, 7 səs əleyhinə olaraq hökumət nəzdində 7 milyonluq iş-tiqraz, bundan əlavə Duma əksəriyyəti-ara ilə upravaya təklif edir ki, darüttərbiyələrin fəxsi məsələsini təhlil etsin.”: Bu cümlə qarışıqdır, güman ki, cümlənin bir hissəsi düşmüşdür. Qəzetdə belədir.

Bakı xəbərləri

səh. 183. “Saykovskayanın zükur gimnaziyası”: burada söhbət A. K. Saykovskaya tərəfindən 1914-cü ildə açılan Bakı Xüsusi tam oğlan gimnaziyasından (Бакинская частная полноправная мужская гимназия) gedir.

Bakı xəbərləri:**Yemişə taksa**

səh. 184. “Funt”: metrik ölçü sisteminin tətbiq edilməsindən əvvəl işlədilən çəki ölçüsü vahidi, “pud”un 1/40-nə (0,4095 kq) bərabər idi.

**Azərbaycan Polis müfəttişi-ümumisi
və Bakı təziyədaranı**

səh. 184. Zəbtiyyə qaraqolu: Hər hansı bir yaşayış məntəqəsində asayışı təmin edən inzibati idarə, polis idarəsi və ya səyyar qarovul.

səh. 185. “Çarələr arayırlar”: Bu mətnin bəzi hissələri qəzet nəşrə hazırlandıqdan sonra çıxarılmış, çıxarılan hissələrin yeri boş buraxılmışdır. “Çarələr arayırlar” sözləri, özündən əvvəlki və sonrakı hissələrlə heç bir məntiqi əlaqəsi olmadan, ümumi kontekstdən kənar qalmışdır.